

Elżbieta Skubała

Wolny dostęp do zbiorów jako element podnoszenia jakości obsługi czytelnika w Bibliotece Głównej Politechniki Łódzkiej

Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum 13, 163-176

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS

FOLIA LIBRORUM 13, 2006

*Elżbieta Skubała***WOLNY DOSTĘP DO ZBIORÓW JAKO ELEMENT PODNOSZENIA
JAKOŚCI OBSŁUGI CZYTELNIKA W BIBLIOTECE GŁÓWNEJ
POLITECHNIKI ŁÓDZKIEJ****WSTĘP**

Uniwersalne zadania biblioteki zostały zapisane w Ustawie o bibliotekach¹. Przywołany akt prawny formułuje jej dwie podstawowe funkcje:

1) **organizacyjną**, polegającą na gromadzeniu, opracowywaniu, przechowywaniu i ochronie materiałów bibliotecznych oraz

2) **mediacyjną** pomiędzy zbiorami a użytkownikiem, polegającą na obsłudze użytkowników, przede wszystkim udostępnianiu zbiorów oraz prowadzeniu działalności informacyjnej, zwłaszcza informowaniu o zbiorach własnych, innych bibliotek, muzeów i ośrodków informacji naukowej.

W tworzącym się społeczeństwie informacyjnym poziom usług bibliotecznych coraz częściej podlega ocenie zarówno użytkowników, jak i organizatorów placówek. Duże znaczenie ma tu satysfakcja czytelników, zależna m. in. od tego, czy biblioteka potrafi realizować nowe zadania, dostosowywać się do szybko zmieniającego się środowiska, dostrzegać i wychodzić naprzeciw nowym, nie zawsze skonkretyzowanym oczekiwaniom swoich użytkowników. Rola mediacyjna bibliotek staje się więc dziś pierwszoplanowa, a wszystkie pozostałe elementy funkcji organizacyjnej wymagają odpowiedniego podporządkowania. Istotnym elementem realizacji funkcji mediacyjnej pomiędzy zbiorami a społeczeństwem jest udostępnianie zbiorów. W literaturze wymienia się kryteria dobrej organizacji udostępniania²:

1) łatwość wyszukiwania zbiorów (czytelna struktura katalogów bibliotecznych, przejrzystość oznakowania zbiorów i informacji o organizacji zbiorów w magazynach otwartych);

¹ Ustawa z 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. nr 85, poz. 539).

² J. Wojciechowski, *Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999, s. 51.

2) szybka realizacja procesów udostępniania (krótki czas oczekiwania w wypożyczalni na zamówioną książkę);

3) maksymalne wykorzystanie zbiorów (skracanie terminów wypożyczeń oraz przesunięcie części zbiorów intensywniej wykorzystywanych do czytelników bibliotecznych);

4) wygoda użytkownika (swobodny dostęp do zbiorów, zamawianie książek z domu przez sieć internetową, wydłużenie czasu pracy czytelników i wypożyczalni, dostępność sprzętu reprograficznego z możliwością samodzielnego wykonywania kopii...).

W bibliotekach stosowane są dwie tradycyjne formy udostępniania: **prezencyjne** (historycznie starsza forma) oraz **wypożyczanie na zewnątrz**, a w ich obrębie **dostęp ograniczony i swobodny**. Z punktu widzenia czytelnika najdogodniejszą i najbardziej oczywistą formą udostępniania jest wypożyczanie na zewnątrz. Coraz częściej jednak biblioteki nie są w stanie sprostać takim oczekiwaniom. Przyczyną jest zbyt wielka liczba czytelników w stosunku do liczby egzemplarzy posiadanych zbiorów. Jednocześnie realne środki finansowe na zakup zbiorów bibliotecznych ulegają systematycznemu zmniejszaniu, a ceny wydawnictw naukowych na rynku stale rosną. Jednak nie tylko względy finansowe ograniczają liczbę kupowanych egzemplarzy książek. Powszechnym problemem jest miejsce potrzebne do ich przechowywania. Nasuwa się pytanie, jak należy rozumieć i jak spełniać powinność biblioteki w zakresie zaspokajania potrzeb czytelników. Czy zapewnienie niezbędnej literatury w czytelniach na miejscu jest realizacją funkcji biblioteki w rozważanym zakresie? Można sądzić, że tak, choć dostrzegać należy również wyraźny konflikt oczekiwań środowiska z możliwościami biblioteki. Zderzenie ograniczeń finansowych i lokalowych biblioteki z przyzwyczajeniami użytkowników, którzy nie mają nawyku pracy w czytelniku, jest problemem. Złagodzeniu konfliktu interesów może sprzyjać otwarcie magazynów bibliotecznych dla użytkowników, wyposażenie biblioteki w urządzenia kopiujące, umożliwiające zabranie niezbędnego fragmentu dzieła do domu, wreszcie zachęcenie czytelników do korzystania ze zbiorów na miejscu, poprzez stworzenie przyjaznych warunków pracy.

W polskich bibliotekach akademickich w dalszym ciągu najbardziej powszechnym dostępem do zbiorów bibliotecznych jest **dostęp ograniczony**. W uzyskaniu potrzebnych materiałów niezbędne jest pośrednictwo bibliotekarza, który na podstawie złożonego zamówienia wyszukuje w magazynach odpowiednią pozycję i dostarcza ją czytelnikowi. Jednak nie zawsze sformułowana przez użytkownika strategia wyszukiwania jest prawidłowa i w efekcie, po otrzymaniu dzieła, czytelnik może uznać, że nie otrzymał źródła, którego oczekiwał. Taka sytuacja rodzi stres, a dodatkowo niską ocenę jakości usług bibliotecznych. Z doświadczeń wielu bibliotek wynika, że księgozbiór zamknięty w magazynach w dużej części jest mało aktywny.

Z drugiej strony, zamknięte magazyny z pewnością zabezpieczają majątek biblioteki przed ewentualną kradzieżą, eliminują również powstawanie „bałaganu” na półkach ale – cytując Jacka Wojciechowskiego – „stuprocentową gwarancją porządku na półkach, jak też braku strat, jest tylko całkowita eliminacja udostępniania”³.

Alternatywny model organizacji zbiorów stanowi **otwarcie magazynów dla czytelnika**. Idea wolnego dostępu do zbiorów bibliotecznych (*open access*) nie jest nowa, ma ponad 100-letnią tradycję. Po raz pierwszy została wprowadzona w 1895 r. w Wielkiej Brytanii, potem w USA, a na początku XX w. objęła kraje skandynawskie. W Niemczech zorganizowano wolny dostęp do półek według wzorów angielskich w 1910 r. W Polsce wolny dostęp najczęściej spotyka się w bibliotekach publicznych. W bibliotekach polskich uczelni dostęp otwarty (poza czytelniami) realizowany jest dopiero w ostatnich latach. Na tym tle wyróżnia się m. in. filia Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej, tj. Biblioteka Chemiczna im. O. Achmatowicza, w której taki system udostępniania funkcjonował od początku istnienia, czyli od roku 1948. Obecnie w trybie magazynów otwartych udostępnione zostały czytelnikom również zbiory Biblioteki Głównej PŁ; sprzyjająca dla takiej zmiany okazała się zrealizowana w latach 1996–2002 adaptacja na potrzeby Biblioteki prawie 100-letniego pofabrycznego zabytkowego gmachu, w którym uruchomiono szereg działań, zmierzających do jak najlepszej realizacji funkcji mediacyjnej współczesnej biblioteki, szczególnie w dziedzinie udostępniania zbiorów.

PLANOWANIE

W 2002 r., po prawie 60 latach istnienia, Biblioteka Główna PŁ do czekała się własnej siedziby⁴. Stosunkowo duża powierzchnia (8300 m²) na 5 kondygnacjach⁵ otwierała możliwości wprowadzenia nowoczesnych rozwiązań powierzchni magazynowych, czytelni i pracowni informacji naukowej. Wszystkie rozważane wówczas koncepcje zagospodarowania powierzchni miały na celu optymalizację organizacji procesów bibliotecznych, ułatwienie czytelnikowi korzystania ze zbiorów, rozszerzenie oferty informacyjnej z wykorzystaniem nowych technologii oraz stworzenie przyjaznych warunków do pracy naukowej zarówno pracownikom, jak i studentom uczelni. Nowym

³ *Ibidem*.

⁴ B. Feret, Cz. Garnysz, E. Roźniakowska, *Akademicka „fabryka” informacji naukowej. Stare mury – nowoczesne wnętrza*, Akademickie Centrum Zasobów Informacyjnych. Konferencja [Dokument elektroniczny]. B.m.] 2003 1 dysk optyczny.

⁵ Projekt budowlany został opracowany w Pracowni Projektowej Sp.z o.o. ARTA w Łodzi, przy udziale Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i kierownictwa Biblioteki.

założeniom, planowanym już na etapie projektu adaptacji pomieszczeń po starej fabryce, podporządkowano rozwiązania architektoniczne wnętrz oraz ich wyposażenie. Jednym z diskutowanych wówczas aspektów działalności biblioteczej była forma magazynowania i udostępniania zbiorów w nowym gmachu. Był to właściwy czas, aby uwzględnić potrzeby przedsięwzięcia w planowanych aranżacjach oraz zaplanować wydatki na wyposażenie. Rozważano następujące problemy:

1) wybór systemu ustawienia zbiorów bibliecznych w magazynach otwartych, różnego dla zbiorów druków zwartych i druków ciągłych;

2) przygotowanie zbiorów do udostępniania w systemie wolnym, tzn. nadanie i oznakowanie zbiorów nowymi sygnaturami, dokonanie odpowiednich zmian w katalogach bibliecznych, jak również zabezpieczenie wszystkich woluminów przeznaczonych do przechowywania w magazynach otwartych znacznikami systemu zabezpieczenia zbiorów bibliecznych przed kradzieżą;

3) odpowiednie rozmieszczenie przestrzenne w obrębie gmachu czytelników i magazynów otwartych, do których czytelnik będzie miał dostęp;

4) zaprojektowanie dróg komunikacyjnych w obszarach otwartych dla czytelnika oraz odcięcie przejść służbowych;

5) zaprojektowanie odpowiedniego oświetlenia, z wykorzystaniem zarówno światła naturalnego, jak i sztucznego;

6) zaplanowanie zakupu regałów bibliecznych o parametrach odpowiednich dla magazynów otwartych oraz zaprojektowanie ich ustawienia (tzn. wykorzystania powierzchni magazynowej) zgodnego z normami ustalonymi dla magazynów z wolnym dostępem;

7) zaplanowanie zakupu innych mebli bibliecznych (stolików czytelnianych do pracy indywidualnej i zbiorowej, krzeseł, foteli, biurek komputerowych, wózków bibliecznych...);

8) zaprojektowanie miejsc relaksu z wygodnymi fotelami i stolikami;

9) zaplanowanie zakupu kserokopiarek umożliwiających czytelnikowi samodzielne wykonywanie kopii z materiałów bibliecznych i rozlokowanie ich w otwartych magazynach;

10) zaplanowanie zakupu odpowiedniej liczby sprzętu komputerowego, który ulokowany w magazynach otwartych, umożliwi czytelnikowi korzystanie z katalogów bibliecznych, naukowych baz danych dostępnych w sieci uczelnianej, czasopism pełnotekstowych w wersji *on-line*, jak również aplikacji biurowych;

11) zaplanowanie zakupu systemu zabezpieczenia zbiorów bibliecznych przed kradzieżą, systemu telewizji przemysłowej i systemu monitoringu w celu ograniczenia ewentualnych strat materialnych;

12) przygotowanie się do wewnętrznych zmian organizacyjnych, związanych z zapewnieniem obsługi czytelników w nowych warunkach lokalowych.

ZBIORY BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ I ZAKRES WOLNEGO DOSTĘPU

Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej (BGPL) gromadzi i udostępnia zarówno zbiory typowe: książki, czasopisma, wydawnictwa seryjne w wersji papierowej i elektronicznej, jak i wydawnictwa specjalne: normy, patenty, katalogi firmowe. Środowisko pracowników naukowych i studentów PŁ oczekuje od biblioteki przede wszystkim oferty najnowszych publikacji z dziedzin reprezentowanych w uczelni. Toteż w BGPL stosunkowo rzadko, podobnie jak i w pozostałych polskich bibliotekach technicznych, można znaleźć starodruki, które podlegają szczególnej ochronie i zaostrożnym rygorom udostępniania. Tak więc z prawnego punktu widzenia nie było przeszkód, aby otwarty dostęp do zbiorów objął cały majątek biblioteki. Jednak mimo to, udostępnianie w trybie magazynów otwartych wprowadzono jedynie dla części zasobu. Punktem wyjścia do wyznaczenia zbiorów bibliotecznych, przeznaczonych do użytkowania w tym systemie, było określenie sposobu posługiwania się różnymi rodzajami materiałów (książki, czasopisma), określenie klucza, według którego czytelnik (student, pracownik naukowy) prowadzi poszukiwania jak również obszaru pomocy oczekiwanej od organizacji biblioteki. Dla studentów pierwszych lat studiów biblioteka jest przede wszystkim wypożyczalnią wskazanych przez wykładowców skryptów i podręczników, potrzebnych do nauki różnych przedmiotów. Odmiennie są potrzeby doktorantów i pracowników naukowych: ta grupa użytkowników korzysta ze zbiorów na ogół w celu wyszukania pełnych tekstów dokumentów (książek, artykułów w czasopismach, opisów patentowych) wyselekcjonowanych na podstawie wydawnictw bibliograficznych i abstraktowych, zarówno tradycyjnych jak i elektronicznych. Biorąc powyższe pod uwagę, ze zbiorów przewidzianych do przechowywania w wolnym dostępie, wyłączono (tymczasowo) księgozbiór studencki, choć nie oznacza to trwałej rezygnacji z koncepcji udostępnienia w BGPL **wszystkich** kolekcji w trybie dostępu otwartego.

LOKALIZACJE I KOLEKCJE

Zbiory BGPL są gromadzone i udostępniane w kilku punktach: w centralnym gmachu biblioteki oraz w bibliotekach filialnych korzystających z pomieszczeń na wydziałach: Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Chemicznym, Biotechnologii i Nauk o Żywności, Elektrotechniki i Elektroniki oraz Mechanicznym. Struktura organizacyjna Biblioteki Głównej wynika z jej historii. Brak własnego gmachu wymagał wydzielania kolekcji tematycznych i przechowywania ich w pomieszczeniach proponowanych przez władze wydziałów. W 2002 r. wraz ze zmianą warunków lokalowych Bib-

lioteki, podjęto próbę scalenia zbiorów. Przejęto wówczas około 50 tys. woluminów księgozbioru studenckiego i utworzono w zamkniętym magazynie studenckim Biblioteki Głównej kolekcje filialne. W bibliotekach filialnych natomiast, zgodnie z postulatami środowiska pracowników naukowych, pozostały kolekcje naukowe. Wszystkie filie funkcjonują więc nadal jako czytelnie naukowe. Władze wydziałów współfinansują ich istnienie, ponosząc pełne koszty lokalowe, koszty sprzętu komputerowego, poza stanowiskami obsługi bibliotecznej, koszty dodatkowych etatów i dodatkowych usług. Zbiory w tych agendach udostępniane są głównie prezencyjnie. W większości filii w czytelniach zdecydowano się zachować układ logiczny według Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej. Wyjątkowo w Bibliotece Chemicznej oraz Czytelni Biblioteki Mechaniki zbiory ustawia się w przestrzeniach otwartych na podstawie opracowanego własnego układu tematycznego. Sposób udostępniania różnych rodzajów zbiorów w filiach BGPL⁶ przedstawiono w tab. 1.

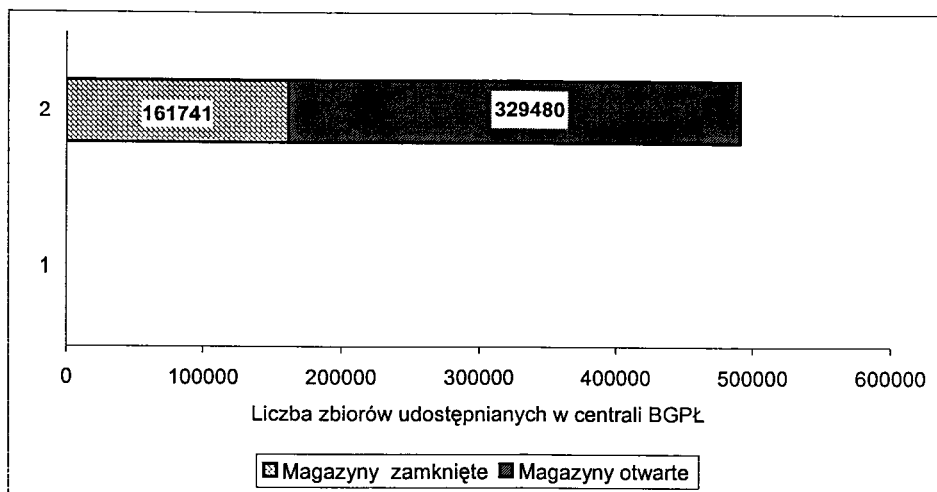
Tabela 1

Układ zbiorów w bibliotekach filialnych Biblioteki Głównej PŁ

Nazwa biblioteki filialnej	Nazwa kolekcji	Układ zbiorów w przestrzeniach otwartych	Układ zbiorów w magazynach zamkniętych
Biblioteka Chemii Spożywczej	Księgozbiór	Według UKD	–
	Czasopisma	Układ alfabetyczny	–
Biblioteka Elektrotechniki	Księgozbiór	Według UKD	Według <i>numerus currens</i>
	Czasopisma	Według UKD – bieżące	Według sygnatur
Biblioteka Budownictwa i Architektury	Księgozbiór	Według UKD	Według <i>numerus currens</i>
	Czasopisma	–	Według sygnatur
Biblioteka Chemiczna im. O. Achmatowicza	Księgozbiór	Według własnego układu tematycznego	–
	Czasopisma	Układ alfabetyczny	–
Biblioteka Mechaniki	Księgozbiór	Według własnego układu tematycznego	Według <i>numerus currens</i>
	Czasopisma	Według sygnatur	Według sygnatur

⁶ W filiach otwarty dostęp do zbiorów stosowany był już dawniej, niezależnie od przeniesienia głównej siedziby BGPL do nowego gmachu.

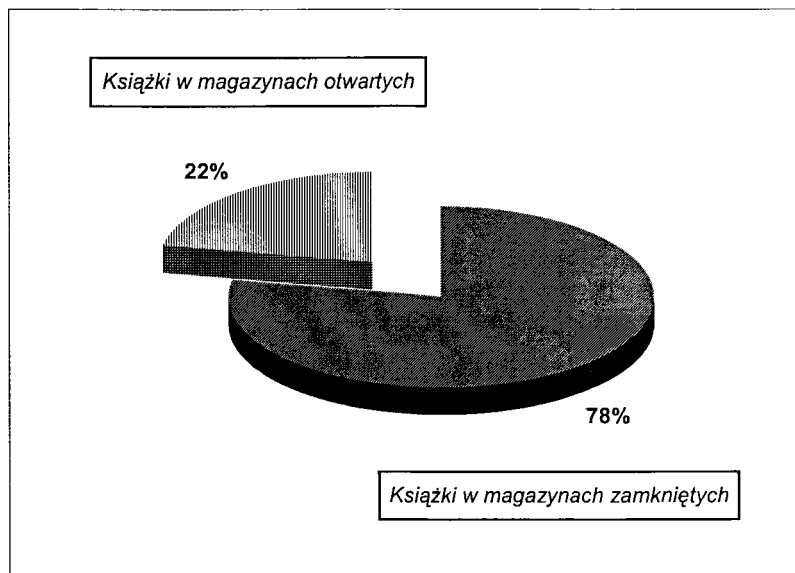
Księgozbiór zlokalizowany w **centralnym gmachu BGPL** liczy ponad 200 tys. woluminów. Druki zwarte, stanowiące 42% wszystkich zbiorów centrali, podzielone są na kilka kolekcji: wieloegzemplarzowy księgozbiór studencki (przeznaczony do wypożyczenia na zewnątrz na długie terminy, przechowywany w oddzielnych magazynach), księgozbiór naukowy, księgozbiór czytelniany i podręczny. Do udostępnienia w systemie wolnym przeznaczono kolekcję oznaczoną w katalogu bibliotecznym jako „Księgozbiór Naukowy”. Kolekcja druków zwartych nazwana „Księgozbiorem Studenckim” pozostaje w magazynach zamkniętych. Kolekcje z księgozbiorów udostępnianych w czytelniach realizowały już ideę wolnego dostępu. Równie liczne (41% ogółu zbiorów) są zbiory specjalne, od początku udostępniane w systemie wolnym, wśród których opisy patentowe oraz normy (polskie i branżowe) stanowią zdecydowaną większość. W nowym gmachu wydzielono czytelnię patentów z literaturą patentową oraz przestrzeń w ramach czytelnicy głównej, gdzie gromadzi się i udostępnia zbiory norm polskich i branżowych a w przyszłości także dokumentów normatywnych europejskich. Ponieważ wyszukiwanie w zbiorze drukowanych patentów prowadzi się w oparciu o Międzynarodową Klasyfikację Patentową lub numer patentu, a w zakresie drukowanych norm przy pomocy Katalogu Polskich Norm, zbudowanego na podstawie Międzynarodowej Klasyfikacji Normalizacyjnej, ta część zbiorów ułożona jest według numerów nadawanych dokumentom. Pozostałe 17% materiałów BGPL stanowią zbiory druków ciągłych, które w całości zostały przeznaczone do udostępniania użytkownikom biblioteki w systemie wolnym.

Rys. 1. Proporcje zbiorów BGPL udostępnianych w magazynach otwartych i zamkniętych

Źródło: wszystkie dane liczbowe dotyczą zbiorów gromadzonych i udostępnianych w centrali BGPL do końca 2003 r.

Na rys. 1 przedstawiono proporcje zbiorów udostępnionych użytkownikom BGPL w systemie wolnym (ponad 329 tys. co stanowi 67%) do zbiorów przechowywanych w magazynach zamkniętych (prawie 162 tys., tj. 33%). Należy zwrócić uwagę, że wśród 67% zbiorów bibliotecznych są wszystkie te materiały, na podstawie których czytelnik prowadzi poszukiwania, wymagające bezpośredniej weryfikacji źródeł.

Rys. 2. Układ księgozbioru Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej w podziale na magazyny otwarte i zamknięte

Źródło: opracowanie własne.

Kolejny wykres (rys. 2) przedstawia proporcje dostępu otwartego i zamkniętego w gmachu głównym BGPL jedynie w odniesieniu do książek. W zakresie tej kolekcji znacznie większa liczba zbiorów jest dostępna w magazynach zamkniętych niż otwartych, jednak należy pamiętać o tym, że większość książek to kolekcja studencka, mało przydatna do prowadzenia badań naukowych.

DRUKI CIĄGŁE

W starych pomieszczeniach Biblioteki Głównej korzystanie z czasopism było dla czytelnika uciążliwe głównie ze względu na rozproszenie magazynów. Zbiory ustawione były na półkach wg sygnatur, a w ich obrębie chrono-

logicznie. Samodzielne poruszanie się po magazynach było dla użytkownika praktycznie niemożliwe. W nowym gmachu czasopisma zostały ułożone na półkach w magazynach otwartych alfabetycznie według tytułów.

Magazyn druków ciągłych ulokowano na parterze. Przestrzeń magazynowe poprzedza niewielka czytelnia, w której dostępne są czasopisma bieżące oraz stanowisko komputerowe z katalogiem bibliotecznym. Swobodne poruszanie się po magazynie ułatwia czytelne oznakowanie bloków regałów zakresami alfabetycznymi zbiorów na nich ustawionych. W ramach 24 znaków alfabetu łacińskiego ułożono ponad 2700 tytułów czasopism. Każdy wyodrębniony zbiór jest poprzedzony przekładką z nazwą właściwą wydawnictwa. Wydawnictwa, które są kontynuacją innego czasopisma, uzupełniają dodatkowo informacja o tytule poprzednim. O zmianie tytułu informuje odsyłacz do tytułu następnego. W obrębie tytułu czasopisma ułożone są chronologicznie. Posługiwanie się zbiorami druków ciągłych ułożonych alfabetycznie w magazynach otwartych nie sprawia użytkownikom żadnych kłopotów. Nie wymaga dodatkowej wiedzy w zakresie klasyfikacji zbiorów bibliecznych i pozwala skoncentrować wysiłek na wyszukaniu materiałów źródłowych.

DRUKI ZWARTE

W Bibliotece Głównej Politechniki Łódzkiej wydawnictwa zwarte były i są klasyfikowane na podstawie Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej, wykorzystywanej wcześniej do tworzenia katalogu rzeczowego w wersji kartkowej. Dodatkowo do katalogu elektronicznego biblioteki wprowadzane są hasła przedmiotowe na podstawie Centralnego Katalogu Hasel Wzorcowych. Wygodne i oszczędne dla bibliotekarzy ustawienie książek na podstawie „numerus currens”, praktykowane w magazynach zamkniętych, uznano za nieodpowiednie dla zbiorów zorganizowanych w wolnym dostępie. W dużej bibliotece technicznej, posiadającej zbiory wielod dziedzinowe, za najwłaściwszy uznano układ logiczny. Na etapie wyboru systemu układu zbiorów na półkach, rozważaniom poddano trzy klasyfikacje: Klasyfikację Dziesiętną Deweya, Uniwersalną Klasyfikację Dziesiętną i Klasyfikację Biblioteki Kongresu. Ostatecznie na potrzeby Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej wybrano Uniwersalną Klasyfikację Dziesiętną, biorąc pod uwagę następujące argumenty:

1) wszystkie książki w zbiorach były już sklasyfikowane według UKD, gdyż katalogi kartkowe funkcjonowały w tym systemie;

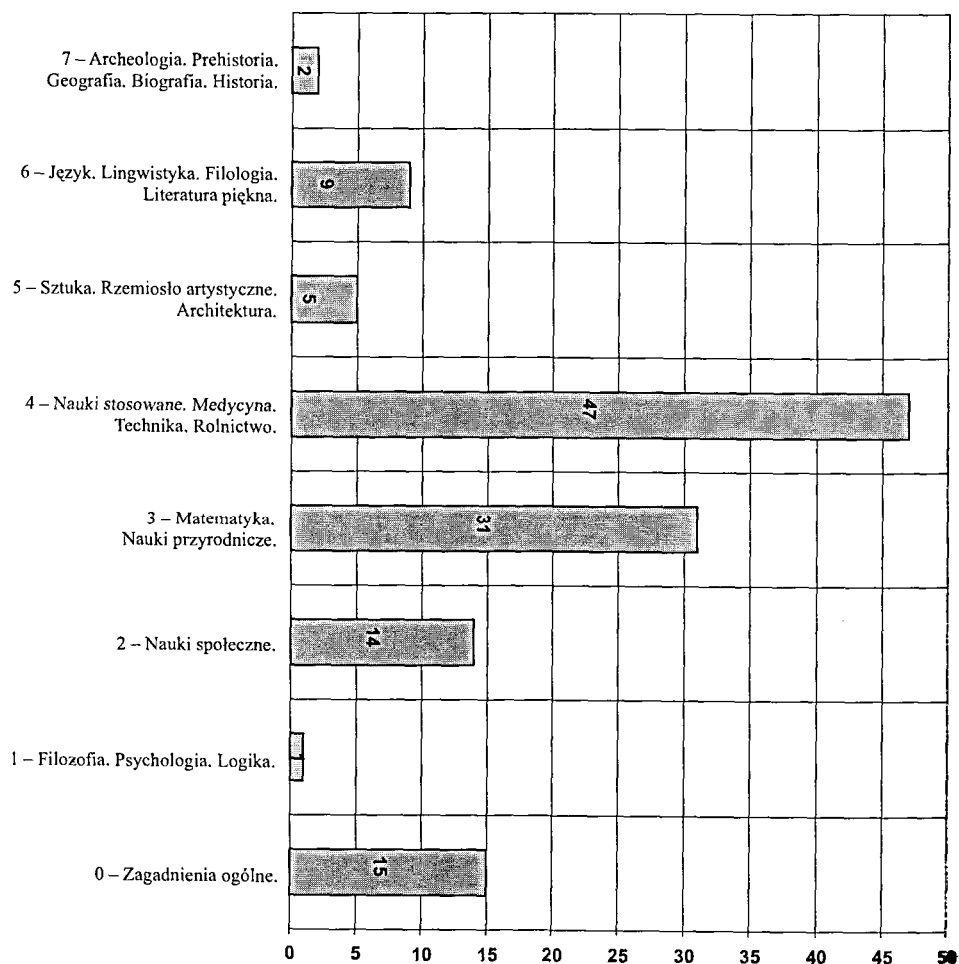
2) wybór innej klasyfikacji oznaczał konieczność przeprowadzenia czasochłonnej reklasyfikacji wszystkich zbiorów bibliecznych;

3) decyzja o wykorzystaniu UKD minimalizowała prace wstępne przed przeprowadzką zbiorów do nowych pomieszczeń;

4) użytkownik BGpŁ był przyzwyczajony do posługiwania się UKD;

5) dla potrzeb biblioteki technicznej szczegółowość podziału na poziomie poddziałów UKD uznano za satysfakcjonującą.

Na podstawie analizy liczebności poszczególnych działów i poddziałów UKD wyselekcjonowano 125 magazynowych zakresów tematycznych. Rysunek 3 ilustruje liczbę tematów magazynowych w obrębie działów głównych UKD w księgozbiorze Biblioteki Głównej.

Rys. 3. Liczba tematów magazynowych w obrębie działów głównych UKD w Bibliotece Głównej Politechniki Łódzkiej

Źródło: opracowanie własne.

Wszystkie wyodrębnione działy magazynowe zostały czytelnie opisane na regałach i półkach, za pomocą symbolu UKD i nazwy działu. Ich kolejność w układzie magazynowym wyznacza symbol cyfrowy. W obrębie działu książki ułożone są według *numerus currens*. Być może układ wewnątrz działów nie jest najwygodniejszy dla czytelnika, ale nie ogranicza jego „pojemności”. Nie powinien również mieć znaczenia dla jakości prowadzonych poszukiwań.

PODSUMOWANIE

Koncepcja otwarcia magazynów bibliotecznych miała niemało oponentów wśród pracowników Biblioteki Głównej. Obawiano się nowej organizacji pracy podporządkowanej organizacji zbiorów, odpowiedzialności materialnej za straty biblioteki powstałe w wyniku kradzieży. W rzeczywistości obawy te były wyrazem niechęci do planowanych zmian. Jednocześnie od chwili decyzji o zmianie trybu dostępu do zbiorów, starano się przeciwdziałać potencjalnym zagrożeniom wynikającym z nowej organizacji przestrzeni bibliotecznej.

Wzięto pod uwagę przede wszystkim niebezpieczeństwo **strat materialnych biblioteki** powodowane przez kradzieże zbiorów z magazynów otwartych. Jednak zamykanie zbiorów również nie gwarantuje im pełnego bezpieczeństwa. W celu zminimalizowania ewentualnych strat zakupiono system zabezpieczenia zbiorów bibliotecznych przed kradzieżą, który łącznie z systemem telewizji przemysłowej spełnia funkcję ochraniającą majątek biblioteki oraz prewencyjną.

Czytelnik korzystający samodzielnie ze zbiorów w magazynach otwartych często nieświadomie może powodować **powstawanie bałaganu na półkach**, np. przez włączanie książek w niewłaściwe miejsca. Nowoczesnym i skutecznym rozwiązaniem tego problemu (odszukiwania materiałów źle włączonych) byłby zakup systemu RFID, który zabezpiecza zbiory przed kradzieżą, a dodatkowo umożliwia „przywołanie” zaginionej książki. Ponadto za jego pomocą można usprawnić proces kontroli księgozbioru. Jednak w okresie wyposażania nowych pomieszczeń system był dla BGpł nieosiągalny ze względu na wysoką cenę. Z tego powodu zapobiegawczo wprowadzono zmiany w regulaminie korzystania z biblioteki, zakazując czytelnikom odstawiania dokumentów na „półki” po skorzystaniu. Jednocześnie zwiększono liczbę pracowników magazynowych, których obowiązkiem jest dbałość o porządek w wyznaczonej części zbiorów bibliotecznych, a użytkownikom wyznaczono szereg miejsc w przestrzeniach magazynowych dogodnych do pozostawienia książek wyjętych z regałůw.

Jako jeden z poważniejszych argumentów przeciwko otwieraniu magazynów bibliotecznych rozważano przewidywane **szybkie zapelnianie tych powierzchni**. Tymczasem przestrzenie otwarte dla czytelników muszą spełniać określone wymogi w zakresie szerokości ciągów komunikacyjnych (muszą być szersze niż w magazynach zamkniętych), wysokości regałów bibliotecznych (muszą być niższe a półki najwyższe i najniższe powinny być wolne) oraz stopnia zagęszczenia zbiorów na półkach (ich wyjmowanie nie może czytelnikowi sprawiać kłopotów). Wszystko to sprawia, że biblioteka realizująca system wolnego dostępu do zbiorów wymaga większej powierzchni. Nie mogąc przeciwdziałać przyrostowi liczby materiałów bibliotecznych, trzeba prowadzić racjonalną politykę zakupu zbiorów i cyklicznie w miarę potrzeb, przeprowadzać selekcję nieaktywnej i nieaktualnej części zbiorów. Szczęśliwie w nowych pomieszczeniach Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej zagrożenie brakiem miejsca w magazynach jest w miarę odległe, a nadzieję stanowią nowe technologie, umożliwiające digitalizację części zbiorów i przechowywanie ich w wersjach elektronicznych na serwerach.

Wprowadzenie swobodnego dostępu do zbiorów starano się uzasadnić spodziewanym wzrostem **efektywności samodzielnych poszukiwań literaturowych czytelników**, np. skracając czas oczekiwania na dostęp do materiałów, umożliwiając bezpośrednią weryfikację źródeł, stworzenie przyjaznych warunków pracy. Zdaniem niektórych pracowników bibliotek takie oczekiwanie jest nierealne, ponieważ użytkownicy i tak chętnie korzystają z pośrednictwa pracowników biblioteki, zwracając się o pomoc do bibliotekarza dyżurującego. Należy jednak skonstatować: w systemie ograniczonym pośrednictwo bibliotekarza w dostępie do materiałów było dla użytkownika warunkiem koniecznym, a w systemie wolnego dostępu jest wyborem, do którego ma prawo.

Otwarcie magazynów w świetle zasad socjotechnicznego oddziaływania na środowisko użytkowników biblioteki jest aktem zaufania instytucji wobec czytelników. Może prowadzić do wykształcenia postaw odpowiedzialności za książkę, choć z pewnością nie wyeliminuje aktów wandalizmu. Być może łącznie z możliwością samodzielnego kopiowania materiałów bibliotecznych i wszystkimi zabezpieczeniami (system chroniący zbiory przed kradzieżą, system telewizji przemysłowej) działającymi prewencyjnie, uda się ograniczyć straty i zniszczenia zbiorów. Wolny dostęp do półek może także, w procesie długotrwałego złożonego oddziaływania, doprowadzić do powstania nowego modelu pracy w bibliotece.

Wprowadzenie wolnego dostępu do zbiorów bibliotecznych wymaga niemałych nakładów finansowych. Jest to inwestycja, która z pewnością się nie „zwróci” w sensie finansowym, ale powinna przynieść korzyści niewymierne – satysfakcję czytelnika. Wiosną 2003 r., na cztery miesiące przed otwarciem magazynów, Oddział Informacji Naukowej przeprowadził ankietę

wśród użytkowników biblioteki, której celem było zbadanie poziomu satysfakcji korzystania z biblioteki, na podstawie oferowanych usług oraz oczekiwań w zakresie usług proponowanych.

Wśród ośmiu propozycji nowych usług był wolny dostęp do zbiorów druków ciągłych i zwartych⁷:

- 1) otwarty dostęp do zbiorów w magazynie księgozbioru naukowego na II piętrze (użytkownik sam wybiera książkę z półki);
- 2) otwarty dostęp do magazynów czasopism (parter);
- 3) udostępnienie w pracowniach komputerów pracujących w systemie Unix;
- 4) wprowadzenie pełnej kontroli dostępu do biblioteki (wejście przez bramkę tylko dla osób zapisanych i posiadających kartę biblioteczną);
- 5) wydłużenie godzin pracy w weekendy i w sezonie letnim;
- 6) przedłużanie terminów zwrotów książek przez Internet;
- 7) zwroty samoobsługowe (bez bibliotekarza) 24 godz. na dobę, 7 dni w tygodniu;
- 8) udostępnianie pełnych tekstów wybranych skryptów w sieci uczelnianej.

System wolnego dostępu do zbiorów spotkał się z zainteresowaniem użytkowników, najwyżej w grupie doktorantów i pracowników naukowych.

Lista ocenianych w ankiecie propozycji stanowi strategiczny plan działania BGpŁ (otwarty na propozycje czytelników) na najbliższe lata. Ubiegłoroczne badania ankietowe były pierwszymi po długiej przerwie badaniami opinii użytkowników o pracy biblioteki i są zapowiedzią systematycznych sondaży w przyszłości. Mamy nadzieję, że sukcesywne realizowanie priorytetowych potrzeb naszych użytkowników przyczyni się nie tylko do wzrostu zadowolenia z usług biblioteki, ale także umocni ciągle jeszcze słabą pozycję biblioteki w macierzystej uczelni.

Elżbieta Skubala

FREE ACCESS TO LIBRARY COLLECTIONS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF IMPROVING QUALITY OF SERVICES IN LIBRARY OF TECHNICAL UNIVERSITY IN LODZ

„University is a library surrounded by a complex of buildings”. The role of the university library in a contemporary higher school has been concisely and unequivocally defined by Shelby Foot. Today the meaning of those libraries is bigger than whenever before. Fast

⁷ B. Feret, I. Gajda, I. Sójkowska, *Łódzka „fabryka” informacji naukowej. Badanie satysfakcji i oczekiwań użytkowników Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej. Konferencja naukowa „Czytelnik czy klient?, Toruń 4–6 grudnia 2003 roku, EBIB Materiały konferencyjne nr 7* Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/torun/feret.php>.

evolution of science is the cause of information explosion. Simultaneously evolution in technology leading to world globalization makes communication easier. Speech, writing, electronic data carriers – it's still open catalogue of forms of communication available in library offer. The directions of changes in modern scientific library are being determined by a common need of fast access not only to information, but also to sources. In the organization of higher school, library has extremely important, crucial function being connection between modern, quickly evaluating world. The quality of rendering services determines the real position of university library in academic life.

The element of improving forms of activity and organization of working in new BGPL building is opening its magazines for users. The aim of this text is to present our experiences gained while planning and introducing the conception of free access to the shelves.